

Esélyteremtés mesterfokon – a magyar szabadkőműves páholyok jótékonyági tevékenységei a századfordulón

Arapovics Mária

ARAPOVICS MÁRIA: ELTE Társadalomtudományi Kar; arapovics.maria@tatk.elte.hu

ABSZTRAKT A tanulmány célja a századfordulón működő magyarországi szabadkőműves páholyok filantróp tevékenységének bemutatása és a mozgalom társadalompolitikai hatásának érzékeltetése. A levéltári iratanyagok és korabeli források felkutatása és dokumentumelemzése segítségével az írás arra világít rá, hogy a korabeli szabadkőműves páholyoknak megkerülhetetlen társadalmi, s ezen belül szociálpolitikai szerepe volt a századfordulón, ami az állami és helyi önkormányzati szférát is segítségnyújtásra ösztönözte. A páholyok és az általuk alapított intézmények és egyletek olyan művelődési és szociális tevékenységeket láttak el, ami napjainkra az állam feladatává vált. A hazafias célokkal és társadalomjobbító szándékkal létrejött páholyok meghatározó szerepet tölthettek be a gyermekvédelem, a hajléktalanok ellátása, vagy a fogyatékkal élők önzetlen segítése területein, de szabadkőművesek alapították meg a budapesti és kolozsvári mentőszolgálatot is. A páholyok összejöveteleiken feltárták, megvitaták az adott társadalmi problémát, majd adománygyűjtésbe kezdtek a tagok között, és megszervezték az intézmények, egyesületek felállítását és fenntartását. Ezt a tanulmány az ingyekenyer és ingyentej mozgalom támogatásán keresztül és a századforduló jelentős egyesületének, a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholyának a jótékony segítségre ösztönző szerepén keresztül is érzékelteti. Az írás egyes, nehezen hozzáférhető korabeli forrásokat közöl, és kísérletet tesz a sporadikus források alapján egybeültött információk rendszerezésére.

Kulcsszavak: szabadkőműves páholyok, filantrópia, társadalompolitika, esélyteremtés, dokumentumelemzés

Creating Opportunities at a Master Level – the Charitable Activities of the Hungarian Masonic Lodges at the Turn of the Century

ABSTRACT The aim of this study is to present the philanthropic activities of Hungarian Masonic lodges operating at the turn of the century and to illustrate the socio-political impact of the movement. Through the research and analysis of archival documents and contemporary sources, the paper highlights the indispensable social and socio-political role played by Hungarian Masonic lodges at the turn of the century, which encouraged both the state and local governments to provide assistance. The lodges and the institutions and associations they founded carried out cultural and social activities that have now become the responsibility of the state. The lodges, which were established with patriotic goals and the intention of improving society, played a decisive role in the areas of child protection, care for the homeless, and selfless assistance to people with disabilities, but Freemasons also founded the ambulance services in Budapest and Cluj-Napoca. At their meetings, the lodges identified and discussed social problems, then began collecting donations from their members and organized the establishment and maintenance of institutions and associations. This study illustrates this through the support of the „free bread and milk” movement and the role of the Hungarian Symbolic Grand Lodge, a significant association at the turn of the century, in encouraging charitable assistance. The paper presents some

contemporary sources that are difficult to access and attempts to compile a chronological overview based on sporadic sources.

Keywords: masonic lodges, philanthropy, social policy, creating opportunities, document analysis

BEVEZETÉS

A filantróp jótékonytságot alapfeladatként kijelölő szabadkőműves mozgalom magyarországi szociális intézkedéseit és intézményépítését vázolja fel ez a tanulmány történeti forráskutatás alapján. A szabadkőműves páholyok és rászorulókat segítő egyesületeik a század fordulóján a korabeli állami és helyi kormányzati szférákat is támogatásra készítették. Civil szervezetként a páholyok olyan szociális tevékenységeket láttak el, amelyek napjainkban már állami feladattá váltak. A hazafias célokkal és társadalomjobbító szándékkal létrejött páholyok meghatározó szerepet töltek be a gyermekvédelem, a hajléktalanok ellátása, vagy a fogyatékkal élők önzetlen segítése területén. Kevesen tudják, hogy a szabadkőművesek alapították az első nyilvános magyarországi könyvtárakat és múzeumokat, vagy, hogy páholyok szervezték meg az önkéntes mentőszolgálatokat Budapesten és Kolozsváron. A visszatekintés aktualitását az adja, hogy 2022-ben a szentendrei Skanzenben megnyílt az első olyan állandó kiállítás, amelyik bemutatja a szabadkőművesek erdélyi és magyarországi művelődéstörtét.¹ A jelen tanulmány bemutatja a hazai szabadkőművesség társadalmi egyenlőség megteremtésére irányuló törekvéseit, különösen a századforduló egyik legnagyobb egyesületének, a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholynak a szociálpolitikai és szolidaritás vállalására ösztönző szerepét. Az írás egyes, nehezen hozzáférhető korabeli forrásokat is közöl és kísérletet tesz a különböző forrásokból egybegyűjtött tények rendszerezésére.

TÁRSADALMI ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI VÁLTOZÁSOK A 19. SZÁZADBAN

A 18. század végén meghatározóvá váló felvilágosodás eszmeáramlata Európában jelentős mértékben megváltoztatta a világról való gondolkodást. A polgárság társadalmi-politikai mozgalmi filozófiai alapú értékekből kiindulva fogalmazták meg önmagukat, általános világnézeti értelemben mindvégig a racionalista hagyományt követték, miszerint a világ az ész alapján meggyarázható, a világ mintegy maga ésszerű (Lendvai-Nyíri 1974). A humanista nézeteken is alapuló felvilágosult mozgalmak a művelődés, a gazdasági és politikai egyenjogúsításáért küzdöttek. A felvilágosult gondolkodók szakítani akartak a feudalizmus uralkodó léthelyzeteket konzerválására törekvő ideológiájával és reformok útján kívánták átformálni a társadalmat és a gazdaságot. Mai kifejezéssel élve, hozzáférhetővé tenni a tudomány és kultúra eredményeit, és terjeszteni a „világosságot”. A szabadság, egyenlőség, testvériség alapelvei magukban hordozták, hogy képviselői az előjogokkal rendelkező arisztokrácia és a római katolikus egyház által uralt vallási és egyéb kiváltságok rendszerét, az „ancien régime” uralmát akarták megtörni, ami

¹ A szerző a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 2022 májusában megnyílt „Hazának rendületlenül”- szabadkőművesség Erdélyben című kiállítás kurátora.

a polgári forradalmakkal is együtt járt. Az egyenlőség eszme a szegények, elesettek, a gyarmati rabszolgák jogainak és emberi méltóságának megítélésére is kihatott.

Az ipari fejlődést megelőzően Európában és hazánkban hagyományosan családi vagy helyi közösségi feladat volt a szegénygondozás, az idősek és a rászorulóak segítése, viszont a 19. században ez megváltozott. A közösségekben leginkább a nagycsalád nyújtott védelmet a vagyontalan vagy munkaképtelen, gyámoltalan embereknek. Hozzá tartozók hiányában a települések, helyi közösségek, egyházi intézmények, városi céhek és egyletek vagy szabadkőműves körök hoztak létre ispotályokat, káptalanokat, majd egyleteket a védtelenek segítésére. Az ipar fejlődésével egyre több szegény költözött nagyvárosokba és a gyári munkások szegénysége, életminősége megváltoztatta a hagyományos viszonyokat. A családi gondoskodás mellett a helyi segítségnyújtásban egyre nagyobb szerepe lett a civil szervezeteknek, az egyesületek esélyteremtő, művelődési, jótékonyági és segélyező támogatásának. A szociálpolitika fókuszába már nemcsak a szegény és munkaképtelen emberek, hanem nagy tömegben a városi munkásság is megjelent. Új típusú problémát jelentett, ha baleset, vagy betegség érte a munkásokat, vagy kiöregedtek a feladatok végzéséből. A 19. század végén elinduló jóléti fejlődés és az egyre hangosabb munkásmozgalmak változásokat hoztak, már nem lehetett helyi szinten kezelni a feszültségeket, így az európai államok már egyre több szerepet vállaltak a szegénygondozásban (Bódy 2004). A magyarországi szegénység szociálpolitikai helyzetét vizsgáló kutatások szerint az állami szerepvállalás a 19. század végén, a 20. század első évtizedeiben csekély volt, a századfordulón a jótékonyági, filantróp tevékenység nevezhető leginkább szegénypolitikának. Az állam a szociális ellátásban közvetlenül nem vett részt, a törvényi szabályozás városi hatáskörbe tette a gondoskodás és segélyezés felügyeletét, így a jótékonyági egyesületek tevékenysége nélkülözhetetlen volt (Gyáni 1994: 19–21). A korabeli egyesületeknek nem csak a nyilvánosság, a társas élet megteremtésében volt döntő szerepük, a századfordulón, hanem a szociális ellátás és a jótékony adományozás megszervezésében is. A kor egyesületei – habermasi értelemben is – a tagok egyenlőségén és szabadságán alapuló önkéntes társulások voltak, melyek a jótékony célok elérése érdekében állandó párbeszédet folytattak a közhatalommal, a helyi és a központi kormányzattal, ezáltal véleményükkel, társadalmi érzékenységükkel befolyásolták a kor szakpolitikai döntéseit, a modern nyilvánosság lehetőségeivel éltek (Habermas 1999). A magyarországi jótékony egyesületek, a humanitás elve alapján működő szabadkőműves páholyok és a döntéshozók körei sokszor közös halmazokat alkottak, sok szakpolitikai kérdésben ezek a civil körök intézményes formában közvetíthettek a társadalmi csoportok és az állam között.

A filantrópia terén különösen nagy szerepük volt a szabadkőműves páholyoknak, melyek egyik fő célkitűzése a rászorulóak méltányos segítése volt. Ezek a páholyok nem csupán az egykori segélyezés elvén működtek, hanem hosszú távú, kiszámítható intézményes működésre és a társadalmi probléma megelőzésére törekedtek.

A magyarországi páholyok és az általuk alapított intézmények és egyesületek (pl. Corvin Mátyás páholy Szeretet intézménye, a Könyves Kálmán páholy által alapított Budapesti Önkéntes Mentőegyesület vagy a Régi Hívek páholy menhelyei) olyan feladatokat láttak el, amelyet – mai felfogással – az államnak rendszerszerűen, intézményesen kellett volna fenntartani. A század végére a radikálisabb páholyok (pl. nagyváradi László király páholy) társadalmi programot is hirdettek és a 20. század elején már egyre erőteljesebb közéleti szerepvállalást is

sürgettek (pl. Eötvös, Martinovics páholy). A szabadkőművesek jótékonyági céljainak megértése érdekében érdemes kitekinteni alapelveikre és e kevésbé ismert mozgalom egészére.

EGY MOZGALOM A SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG, TESTVÉRISÉG ELVEIÉRT

A szabadkőművesség olyan mozgalom, mely a humanizmus és a felvilágosodás eszméit hirdeti alapelvein és tevékenységén keresztül. A szabadkőművesség indulásának történetét a Londoni Nagypáholy 1717. évi megalakulásához köthetjük, amikor is egy londoni fogadóban – Keresztelő Szent János napján – az addig működő páholyok egyesültek. Tagjai a szellemi (akadémiai), művészeti, közéleti elithez tartozva igazságosabb, jobb társadalom létrehozását tűzték ki célul, a szabadságot, egyenlőséget és testvéri szeretetet hirdették (MacNulty 2006). A műveltség átadására eleinte titkosan főúri kastélyokban szerveződtek, a 18. század végére szinte minden európai nagyvárosban működött páholy. A magyar szabadkőművesség meghatározó történetírója, Abafi Lajos (1900, 1993) megfogalmazása szerint az emberiség láthatatlan templomának építésén, egy emberségesebb társadalom létrehozásán dolgoznak a testvérek. Ahogy a durva követ csiszolják a kőművesmesterek, úgy a szellemi, jelképes kőművesek fokozatról fokozatra lépve, önmagukat tökéletesítik. Ezért az önismeret iskolájának és királyi művészetnek is nevezték e társaságokat. A templomépítés szimbolikája a bibliai Salamon Templomához, annak jelképrendszeréhez és legendáihoz kapcsolódik. A szabadkőművesek legfőbb szimbóluma a fény, a páholyok célja a világosság keresése, a harmónia elvének követése, valamint a szépség, a bölcsesség és a belső erő megismerése. A szabadkőművesség progresszív szellemű társaság: a sötét tudatlanság, az előítéletek, a babonáság ledöntését hirdeti. Az igazságosabb, szeretettelibb és harmonikusabb társadalom templomának építése, a társadalom jobbítása a páholyok célja. A szabadkőművesség ókori tudományokra, gnosztikus tanokra, zsidó-keresztény és iniciatikus hagyományokra támaszkodik, vallási toleranciát, társadalmi egyenlőséget, haladó eszméket hirdet. A páholyok a delphoi jósdá jelmondatát, a „Gnóti szeauton”, ismerd meg önmagad elvét követik. A belső tanulási folyamatot, az erkölcsi nemesedést a társasági élet segíti, mely egyúttal, folyamatos adományozást, testvéri szeretet követel meg a tagjaitól. A szabadkőművesség egyetemes mozgalom, olyan közösség, fraternitás, ahol az azonos nézeteket vallók a világ minden részén egymást testvérnek tekintik (Wilmshurst 1927, Arapovics 2021).

A szabadkőművesség keletkezése és filozófiája többféle hagyományra vezethető vissza. Komplex rendszert alkotva alapoz a középkori templomépítő céhek építészeti tudására, etikájára és szimbólumrendszerére, a templomos lovagrend szellemiségére, biblikus hagyományaira, a humanista és felvilágosult eszmékre, valamint az ókori misztériumvallások (egyiptomi és más napkultuszok, hermetikus tanok) beavatási szertartásaira épül (MacNulty 2006, Benedek 2010). A jelképes, szellemi kőművesek kifejezéseiket és szimbólumaikat a korabeli kőművescéhek nyelvezetéből és szokásaikból vették át. Az ülések, értekezletek vagy szertartások az ún. „munkák”, az erről készített jegyzőkönyvek az „építészeti rajzok” vagy „táblák”, a nem szabadkőműves a „profán”, a felvételre jelentkező a „kereső”, aki a rituális próbák megtétele után „beavatott” testvérré válik (Abafi 1900, 1993: 10–11). A kifejezések mellett a kőművesszerszámok

(kalapács, függőőn, vízszintező, vakolókanál stb.) is a szimbólumrendszer és a tanítások részévé váltak.

A történelem során a tudás megszerzését sokszor tiltották, ezért a beavatás drámajátékát csak a testvérek ismerhették, a tudás és megismerésre irányuló szertartások és résztvevői titkosak maradtak a külvilág számára. A szabadkőműves összejövetel alkalmával a politikai kérdések megvitatása tiltott volt, ugyanakkor szabadelvűség jellemezte a páholyokat, céljukká vált a szabadság és egyenlőség társadalmának megteremtése. Mai szóhasználatul elve kezdetektől befogadók voltak a páholyok, a vallási türelem, a vallási sokféleség jellemzi a szabadkőművességet, ahol a páholyokban különböző felekezetek tagjai együtt voltak jelen. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy nők jelenléte és felvétele – az angol nagypáholy ún. Andersoni alkotmányának hagyománykövető vagy progresszív értelmezése miatt – a 20. századig (sőt napjainkig) is vitatott kérdés volt a páholyokban.

Az egy országbeli és/vagy azonos rítust követő páholyok és képviselőik alkotják a nagypáholyt, a szövetséget, melynek élén a nagymester áll. Az egyes páholyok a nagypáholyok oltalma alatt állnak, új páholy alapítását a nagypáholyoknak kell elismernie. A nagypáholy működési engedélyét az adott rítus más nagypáholya hagyhatja jóvá. Eredendően a londoni *Grand Lodge of England* adott jóváhagyást, teremtette meg a szervezet működési kereteit, szabályzatait. A mozgalom hamar terjedt Európában is, így Franciaországban, Németországban is. Az első magyarországi páholyok német–osztrák nagypáholyoktól kaptak alapító pátenst (Abafi 1900). Az egyes országok közötti együttműködések és a rítusok közötti különállások egyaránt jelen voltak. Bár több európai uralkodó szabadkőműves volt, sokan gyanakvással fogadták a feudális előjogok helyett jogegyenlőséget, szabadságot és vallási toleranciát hirdető mozgalmat, ezért felügyelet alatt tartották, korlátozták vagy betiltották működésüket. A páholyok saját országuk törvényei szerint működnek, a 19. századtól már többnyire legális, egyesületi formában.

A MAGYARORSZÁGI SZABADKŐMŰVESSÉG RÖVID TÖRTÉNETE

A 19. század végi és 20. század eleji szabadkőműves filantrópia megértése érdekében rövid kitérőt kell tenni a magyar szabadkőműves mozgalom történetére és a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy alapelveire. A magyarországi szabadkőművesség története több szakaszra tagolható, a szabadelvű eszméik képviselése miatt az önkényes és demokratikus hatalmi intézkedéseket jelölő lakmuspapírként is követhetjük a páholyok működésének engedélyezését vagy tiltását.

A Magyar Korona területén először Erdélyben, 1749-ben, Brassóban alakult szász alapítású páholy, majd Felvidéken és Budán jöttek létre szabadkőműves körök. (Abafi 1900) Mária Terézia – akinek férje, Lotharingiai Frigyes maga is páholytag volt – engedte (tűrte) a szabadkőműves mozgalom jelenlétét, II. József viszont már szűkítette a páholyok jogait és korlátozta, felügyelte a terjedésüket. A 18. században felvilágosult, művelt arisztokraták körében terjedt a mozgalom, munkájuk eredményeképpen ők alapították meg az első könyvtárakat és múzeumokat hazánk területén (pl. Samuel Brukenthal Nagyszebenben, Tessedik Sámuel Marosvásárhelyen, Széchényi Ferenc Budapesten, Festetics György Keszthelyen). I. Ferenc – a jakobinus felkelést követően – beszüntette és üldözte hazánkban a szabadkőművességet, ezért csak

titkos keretek közt gyűlhetnek össze (pl. Festetich Helikon ünnepén). A kiegyezést követő engedmények után, a hazatérő emigráns hazafiak vezetésével az 1870-es évektől kezdtek el Magyarországon szaporodni a páholyok, melyek a szabadságharc emlékét is ápolták. A 19. század végén, 20. század elején demokratizálódott a szabadkőművesség és a polgárosodó, felvilágosult elit – tudósok, orvosok, gyógyszerészek, mérnökök, gyárosok, banktisztviselő, hivatalviselők, művészek, írók – körében egyre népszerűbb lett a társadalmi mozgalommá vált.

Az emigrációból hazatérő, külföldön szabadkőművességet megismerő szabadságharcosok és államférfiak alapították újra a 19. századi hazafias szellemiségű páholyokat. Német kapcsolatok segítségével létrejött Jánosrendi páholyok megalapították a *Magyarországi Jánosrendi Nagypáholyt* és szinte ezzel egy időben a skót rítusú páholyok is – francia és olasz kapcsolatokon keresztül – létrehozták a *Magyarországi Nagy-Oriens nagypáholyt*. A két nagypáholy 1886-ban egyesült és ezzel létrejött *Magyarország Symbolicus Nagypáholya*², ennek 1920-ig tartó működését tekintjük a magyar szabadkőművesség aranykorának. A nagypáholy többzemes létszámával korának egyik legnagyobb egyesülete volt. A Magyarország Symbolicus Nagypáholya – Alkotmánya szerint – valamennyi magyarországi páholy főhatóságaként működött, székhelye Budapesten volt, hivatalos nyelve a magyar volt, de az egyes páholyuk maguk dönthettek arról, milyen nyelven működnek. A monarchiában a nagypáholy működését a belügyminiszter hagyta jóvá. Első nagymesterének Pulszky Ferencet választották meg, akit leginkább a Nemzeti Múzeum főigazgatójaként ismerünk. (Abafi 1900, Berényi 2003) A Magyarországi Symbolicus Nagypáholy Alapszabálya szerint: „A szabadkőművesség filozofikus, filantropikus és progresszív intézmény. Célja a közérkölciség, művelődés és felebaráti szeretet terjesztése és a jótekonyság gyakorlása. A szabadkőművesség kizár köréből minden politikai és vallási kérdést, és tagjait a hazai törvények tiszteletben tartására kötelezi.” (Magyarországi Symbolicus Nagypáholy Alapszabálya I. fejezet, 2. paragrafus 1890. MNL P-1083-1/a No1).

Az idézett szabályzat szerint a nagypáholyban tag lehetett minden becsületes önálló férfiú, aki szabályosan nyert felvételt szabadkőműves páholyba.

A társadalmi szerepvállalás kérdése és az első világháború megingatta a magyar nagypáholy egységét. Néhány radikális irányt követő páholy – például a nagyváradi *László király, a Bihar* vagy a budapesti *Martinovics* – erőteljesebb közéletiséget és progresszívebb társadalmi változást szorgalmazott, ami szemben állt a nagypáholy alapelveivel és vitákat váltott ki. A háborút követően a vereség és a trianoni béketárgyalások összetett kudarcra miatti bűnbakkezesés áldozatává vált a magyar szabadkőműves mozgalom. A tanácsköztársaság alatt a páholyok működését beszüntették, bár egyes tagok politikai szerepet is vállaltak. Horthy Miklós kormányzósága idején Dömötör Mihály belügyminiszter 1920. május 18-án 1550/1920. számú és „res” jelzésű, azaz titkos, ki nem hirdetett rendeletével a magyarországi szabadkőművességet feloszlatta, a páholyok vagyonát elkobozta, elárverezte (Berényi 2001, 2003; Patakyné 1967). A területének harmadára csökkenő Magyarországon a nemzeti és társadalmi kohézió

² A magyarországi páholyok történetének forrásait a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) őrzi. A Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy iratanyaga MNL P 1081, a Magyarországi Nagy Oriens MNL P1082, az egyesülést követően létrejött Magyar Symbolikus Nagypáholy iratanyaga MNL P 1083. Az iratok eltérő névváltozatokat hordoznak, ezeket, a szakirodalomnak megfelelően, a jelenleg érvényes helyesírásnak megfelelő átiratban jelölöm a szöveg további részében, kivéve ott, ahol korabeli forrás idézésére kerül sor.

erősítésének része lett a „zsidó-szabadkőműves-kommunista-összeesküvés” ellenségkép-narratíva (Pók 2005).

Közel nyolcezer aktív taggal a dualista Magyarország egyik, ha nem a legnagyobb egyesülete volt (Benedek 2020). A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy 1886-1920 közötti működése során 126 páholy, 39 budapesti, 68 vidéki és 19 külföldi (vagy határszéli) páholy funkcionált (Patakyné 1967: 29.) Balassa József (1990: 78.) szerint a beszüntetést megelőzően, 1918-ban Magyarország területén 86 páholy (ezek közül Budapesten 30) és 11 kör működött. A taglétszáma vonatkozóan több adatot találhatunk, mivel a tagnévsorok nem voltak nyilvánosak. Diszkrétnek semmiképpen nem nevezhető módon 1920-ban a Belügyminisztérium hivatalos kiadványa megjelentette a betiltott páholyok tagnévsorát és a tagok lakcímét. Ez alapján 7 500 ezer főre tehető a tagok létszáma a beszüntetés idején.³

Horthy belügyminiszterének rendelete a második világháború végéig megpecsételte a páholyok sorsát, megszüntetve a hazai szabályos működést, így a magyar szabadkőművesek a szomszédos Ausztriában, ún. határpáholyokba vagy Erdélybe jártak át. A II. világháborút követően rövid időre újjáalakultak a páholyok Benedek Marcell nagymester vezetésével, de 1947-től a kommunista kormányok ismét beszüntették a működést.

A mai páholyok 1989 után jöttek létre egyesületi formában, a *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy*⁴ tulajdonképpen a *Jánosrendi Nagypáholy* örököse, míg a mai *Magyarországi Nagyoriens* a régi *Nagy-Oriensé*. Új rendként alakultak meg a belga védnökség alatt az első *Le Droit Humain* vegyesrendű páholyok és a Francia Női Nagypáholy védnöksége alatt a Napraforgó Női Páholy Budapesten⁵. Ezek jótékonyági tevékenysége már közel sem olyan széleskörű és taglétszáma sem olyan jelentős, mint a századfordulós „aranykor” idején volt.

A MAGYARORSZÁGI SZIMBOLIKUS NAGYPÁHOLY ALAPELVEI A SZÁZADFORDULÓN

A szociális és szociálpolitikai intézmények kiépülésében, a jótékonyág intézményesítésében kiemelkedő szerepe volt a szabadkőműves páholyoknak Magyarországon. Érdemes felidézni a nagypáholy humanista alapelveit, mert ezeket vallotta valamennyi hazai páholyban felavatott tag. Ezek az elvek adták a szabadkőműves testvérek számára a szellemi és erkölcsös élet, a jótékonyág, a hazaszeretet „zsinórmértékét”. A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy 1890. évi Alapszabályának Ügyrendje, a II. fejezet 1. paragrafusában fogalmazták meg a szabadkőműves-szövetség alapelveit, mely szerint: 1. *A szabadkőművesek szövetsége a valódi humanizmus megőrzésére, ápolására és terjesztésére alakult egyesület, melynek tagjai egymást testvéreknek nevezik.* 2. *Egyes testvérek és a páholyok magatartására nézve legfőbb zsinórmértékül a tisztán emberi erkölcsi törvény szolgál. [...] minden tekintet nélkül a fajra, nemzetiségre, vallásra, társadalmi helyzetre vagy politikai pártállásra. [...] 7. A páholy főtevékenysége befelé irányul,*

³ Az eredmény becslült szám, a kiadványban megjelent oldalankénti felsorolt neveket besoroztam az oldalszámmal, így kb. 7 500 névvel kalkuláltam, de a Katolikus Nagylexikon 11 ezer taggal számol.

⁴ Korabeli helyesírás szerint: *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy*, később *Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy*. Az 1989. után újjáalapított nagypáholy mindkét helyesírással élt, a tanulmány írásakor a honlapján visszatért a történelmi hagyományokhoz. <https://www.szabadkomuves.hu/> (Letöltés ideje: 2021. 06. 10.)

⁵ <https://nagyoriens.hu/>, <https://www.szabadkomuves.hu/>, <http://droit-humain.hu/>, <http://napraforgopaholy.hu/>

amennyiben főként a testvérek öntökéletesbülésükben elősegíti és a humanizmus felismerésére és gyakorlására serkenti. 8. Ezenkívül buzdítja a páholy a testvéreket közhasznú és jótékony tevékenységre, az erényességre a családban, úgymint a polgári életben. A hazaszeret és a közügyek körül kifejtett hasznos munkásság a szabadkőműves egyik legszentebb kötelessége.” (Magyarországi Symbolicus Nagypáholy Alkotmánya, Ügyrend, a II. fejezet 1. paragrafus. 1890:7, MNL P-1083)

A szabadkőművesség a szellemi mellett komoly anyagi elköteleződést jelentett. A tagdíjfizetés és a rituális avatások díjának megfizetése mellett a páholyok a jótékony tevékenység érdekében rendszeres adományozást vártak el a tagjaiktól. A magyar páholyok segélyalapokat hoztak létre a szegények támogatására és a testvérek egymás megsegítésére és a rászoruló családtagok számára ún. özvegyperselyt is fenntartottak Ezekhez a rituális munkák alkalmával hozzá kellett járulni. Jól nyomon követhető ez a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy Alkotmánya alapján. A Nagypáholy Kincstárának bevételei a páholyalapító díjakból, a tagsági „fejdíjak”-ból, a felvételi, befogadó és díjemelő díjak után szedhető illetéktől, a Podmaniczky utcai páholyház termeinek használatából eredő ún. „páholyház-hozzájárulás”-ból valamint egyéb bevételekből álltak. Például a nagypáholy jogosult volt a mesteroklevelek, elbocsátó levelek, igazolványok, táblák és egyéb okiratok láttamozásáért, az általa adott felszerelésekért, nyomtatványokért meghatározott díjakat szedni a páholytól. A Nagypáholy működtetett egy „Általános szabadkőműves segítő alap.”-ot (Alkotmány, 1911: 41). A segítő alap a páholyok hozzájárulásából, önkéntes adakozásokból, ajándékokból, hagyományokból, ünnepek jövedelméből, a tőke kamataiból gyarapodott. A Nagypáholy Alkotmánya rendelkezik az „Általános szabadkőműves segítő alap”-ról. A segítő alap a páholyok hozzájárulásából, önkéntes adakozásokból, ajándékokból, hagyományokból, ünnepek jövedelméből, a tőke kamataiból stb. gyarapodik. Külön szabályozták például, hogy „Minden páholy köteles évenként legalább egy oly munka özvegyperselyét a segítő alapba befizetni, melyre a páholy valamennyi tagját a gyűjtésre való utalással meg kell hívni azzal, hogy az elmaradók adakozzanak az alap javára alap javára évenként a nagypáholyoknak beküldeni köteles.” (uo. 43). Az alkotmány szigorúan szabályozta a pénzkezelést és a rászorulóknak fizethető pénzfelhasználást.

Egy konkrét példa a helyi jótékony-ság megszervezésére a marosvásárhelyi Bethlen Gábor páholy tevékenysége. A páholyt a város polgármestere, dr. Bernády György és a város legfőbb adófizetői alapították 1905-ben. A Munkatáblák tanúsága szerint a páholy létrehozta a Bethlen Gábor segélyalapot, melyből többek közt szegény, szorgalmas diákok támogatására került sor⁶. Mivel a páholy tagjai között voltak a helyi iskolák igazgatói, majd tanárai, nem volt nehéz a rászorulóknak kiválasztása. Jó mutatja a szervezés és támogatás folyamatát és a döntések megalapozottságát, egy 1905-ben elindított támogatási program. 1905. november 27-én Tóthfalusi József református lelkész elnökletével (Jáni, Takáts, Halász, Swartz, Pável jelenlétével) ülésezett egy „Előkészítő bizottság”, melynek jegyzőkönyve szerint „Takáts mester előadja, hogy egy régebbi megállapodás értelmében megkeresik az összes gyermekmenházak igazgatóit, hogy a vezetésük alatt álló menházakban levő kiválóbb szellemi képességű fiúgyermeket küldjék Marosvásárhelyre, hogy az itteni állami ipari iskolában kiképeztesse⁷. Akadt is 2 ilyen

⁶ Munkatáblák 1905–1915. MNO OL és RNL ML Bethlen Gábor páholy iratcsomagjai.

⁷ Nem kerülheti el a kutató figyelmét, hogy a kézirat először úgy fogalmazott „gyermeket”, utólag szűrték be a szövegbe a „fiú” szócskát.

jobb sorsra érdemes gyermek kik közül az egyiket Fekete Jakab testvér ipariskolai igazgató értesítése szerint a fémipari szakban a legkitűnőbb. A két fiút több oknál fogva nem lehetett a helyi menházban elhelyezni, hanem privát házban kellett adni ellátásra. Tartásuk azonban az állam által fizetett 10 koronánál többbe kerül, t.é 15 koronába.” (RNL 2356)⁸ A bizottság javasolta a páholynak, hogy az összeg pótlására a páholy járuljon hozzá, amit aztán a páholy folyamatosan ki is fizetett.

A rászorultak számára létesített Bethlen Gábor segélyalapban 1906-ban közel 200 korona (199 korona 22 fillér) adomány gyűlt össze. A munkatáblák tanúsága szerint a Bethlen Gábor segélyalap és az abból a rászorulókat segítése mindvégig fennállt Bernády főmestersége idején.

L. Nagy Zsuzsa történész szerint a dualizmus alatt a szabadkőműveseknek nagy szerepe volt abban, hogy kiépült a polgári állam, társadalom és gazdaság. Kiemelte a páholypályák filantrop, emberbaráti törekvéseit, megfogalmazása szerint „a nagypáholy védnöksége alatt olyan szociális és egészségügyi feladatokat látott el, amelyeket mai felfogásunk szerint az államnak intézményesen kellett volna ellátnia” (L. Nagy 1977. 28). A szabadkőműves páholypályák munkáin az előadások és a viták állandó témája volt a társadalmi jólét, a jobb társadalmi modell létrehozása. Folyamatosan napirendre tűzték az állandó, titkos választójog kérdését, a népoktatás ügyét, szociális, egészségügyi kérdéseket.

Dr. Balassa József nyelvész, akit 1898-ban a Könyves Kálmán páholyban avattak szabadkőművessé, majd helyettes-nagymesterré és nagymesterré választottak, 1947-ben visszatekintve a következőket írta a magyar mozgalomról: „A magyar szabadkőművesség az újjáébredése óta eltelt félszázad alatt arra törekedett, hogy hasznos, jótékony hatással legyen a kiegyezés után megindult magyar közéletre. [...] Élénk érdeklődést keltettek a páholypályákban azok a társadalmi mozgalmak, melyek eredménye lett a polgári házasság és az állami anyakönyvvezetés életbeléptetése és a felekezeti kérdések megoldása. Később behatóan foglalkoztatta a páholypályákat az emberi jogok kiterjesztése, s az általános választójog kérdése. Azonban a vezetőség mindig távol tartotta a páholypályákat a pártpolitikai kérdésektől és a napi politikai harcoktól. Legelső sorban a népoktatás, a tudásterjesztés és a szegények, elhagyottak sorsának javítása kötötte le a páholypályák munkásságát.” (Balassa: é.n., 1990: 77).

A MAGYARORSZÁGI SZABADKŐMŰVES PÁHOLYOK ÁLTAL ALAPÍTOTT JÓTÉKONY INTÉZMÉNYEK ÉS EGYLETEK

A szabadkőművesek jótékonyasága, szociális intézmények létrehozásán egyesületek alapításán keresztül folyt, az adományozás sokszor önzetlenül és névtelenül valósult meg.

A Kelet című folyóirat a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy hivatalos közlönye volt. Lombos Antal szociológus vizsgálta a folyóiratban megjelent írást szociálpolitikai intézkedéseit.⁹ 1890-ben húszéves visszatekintésben a Kelet felsorolta a nagypáholy a szabadkőműves alapítású „közhasznú egyesületeket”, ezek: népoktatási kör, erkölcsös ponyvairodalmi vállalat,

⁸ 1905. november 27. Előkészítő bizottság, RNL ML nr. doc. 2356 199.

⁹ Lombos Antal 1987. évi kézirat munkájában a Kelet 1890 és 1910 között megjelent lapszámaiban megjelenő, szabadkőműves páholypályák által alapított szociális egyesületeket vizsgálta. Ezúton is köszönöm a kézirat közreadását és a tapasztalatok megosztását, melyet e tanulmány írása során felhasználtam.

rabsegélyező egyesület, háziipari fejlesztő egyesület, hajléktalanok menedékháza, gyermek menedékhelyek legtöbbje, beteg gyermekeket gyógyító intézetek, a szegény iskolásgyermeket felruházó egyesületek (rongyos egyletek), szünidei gyerektelep-egyesülete, levesosztó intézetek, gyerekbarát egyesület szegény iskolás gyermekek ételmezésére, gyermekvédő egyesület (elzüllött gyermekek megmentésére), önkéntesmentő-egyesület, hülyék nevelőintézete, népkonyhák, melegező szobák, gyermekkertek, bölcsődék, kórházak és kórházi alapítványok, hű cselédek és dajkák jutalmazása, karácsonyi ünnepek (szegény gyermekek megajándékozására), szegénylős szegények támogatása, siketnémák, lelencek, kórházi betegek gyámolítása, ingyenrendelő-intézetek szegény betegek számára, a csavargók hasznos foglalkoztatása, javító intézetek és „számos más emberbaráti intézet” (Kelet 1890. okt. 20. 196–197, Lombos 1987).

A Nemzeti Országos Levéltár P szekciójának iratanyagára, repertóriumaira, a Kelet kiadványaira és szakirodalmi források alapján összefoglalt gyűjtés a szabadkőműves páholyok által alapított és fenntartott szociális intézményeket és egyesületeket főbb adatait mutatja be.¹⁰

1. táblázat A magyar korona területén a szabadkőműves páholyok által létrehozott és fenntartott jótékony és társadalmi célú szervezetek

Alapítás éve	Jótékony intézmény/egyesület neve	Alapító/támogató szabadkőműves páholy
1870	Szeretet – Gyengeelméjű és Siketnémák Országos Egyesülete / Szeretet – Országos Egyesület Testi és Szellemi Foglalkozásban Szenvedők Gyámolítására / Hülyék Nevelőintézete	Corvin Mátyás páholy
1872	Budapesti Népoktatási Kör	Corvin Mátyás páholy
1872	Ingyenkenyér intézmény 1900-tól Ingyenkenyér Egyesület	Régi hívek – Régi Hívek páholy (később Neuschloss páholy)
1872	Hajléktalanok Menhelye Egyesület, Budapest	Régi Hívek páholy (később Neuschloss páholy)
1872.	V. kerületi Jótékonyági Leányegyesület és Budapesti Leányegylet	Könyves Kálmán páholy Könyves Kálmán „az előítéletek legyőzéséhez” páholy
1873?	Munkásgyerekek Napközi Otthona	Haladás páholy
1872. után	Budafoki Erzsébet Menház	Hungária páholy
1874	Rabsegélyező Egyesület	Galilei páholy
1875	Rákosszentmihályi Szeretetház	Régi Hívek páholy
1875	Háziipar Egyesület	Corvin Mátyás páholy

¹⁰ A gyűjtésem nem teljes körű, csupán érzékelteti a szabadkőműves páholyok jótékonyági tevékenységének sokrétűségét és számuk sokaságát. A teljes kép feltárásához, az adatok pontosításához, kiegészítéséhez további kutatásokra lenne szükség.

1877	Budapesti Rabsegélyező Egylet	Comenius páholy, Haladás páholy – Budapest
1877?	Eötvös Levesosztó Társaság	Eötvös páholy
1882	Jótékonyági Egyesület, Budapest, V. kerület	Könyves Kálmán páholy
1881	Szünidei Gyermektelep 1885-től Budapesti Szünidei Gyermektelep Egyesület	Haladás páholy
1884	Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE)	Unió páholy, Kolozsvár
1885	Budai Hajléktalanok Menhelye, II. kerületi Melegedőszoba és Ingyenes Levesosztó Egyesület	Galilei páholy
1885–1919	Szegényeket Gyámolító Egyesület	Deák Ferenc páholy
1887	Budapesti Önkéntes Mentőegyesület	Könyves Kálmán páholy
1887	Gyermekbarát Egyesület	Humboldt páholy
1888–1919	Győri Társadalomtudományi Kör	Philantropia páholy
1889	Országos Gyermekvédő Egyesület	Könyves Kálmán páholy Haladás páholy Demokrácia páholy
1889?	Fröbel Nővédő Egylet	Könyves Kálmán páholy és Demokrácia páholy
1889. után	Nagykanizsai népkonyha	Munka páholy, Nagykanizsa
1889. után	Nagykanizsai Népkönyvtár	Munka páholy, Nagykanizsa
1891. után	Szolnoki Elhagyott és Züllésnek Kitétt Gyermekek Megmentésére Alakult Egylet	Alföld páholy, Szolnok
1891. után	Szolnoki Szegény Elemi Iskolai Tanulók részére Levesosztó és Felruházó Egylet	Alföld páholy, Szolnok
1892	Charite – ingyenes orvosi rendelőintézet	Könyves Kálmán páholy
1892.	Országos Lelencház Egyesület (Fehérkereszt)	Eötvös páholy
1892–1919	Szegénysorsú Tanulókat Gyámolító Egyesület	Reform páholy
1893	Teleia (Nemibetegségek Leküzdésére Alakult Egyesület)	Eötvös páholy
1893	Szabad Lyceum	Könyves Kálmán páholy
1894	Budapest Balparti Melegedőszoba Egyesület	Reform páholy
1895	Jogvédő Egyesület	Reform páholy és Deák páholy
1895	Magyar háztartási iskola	Deák Ferenc páholy

1896	„Amphesis” – Felnőtt Szegényeket Felruházó Egyesület	Comenius páholy
1897	Emberbaráti Intézetekben Működő Nevelők és Alkalmazottak Országos Egyesülete	
1901	Ingyentej intézmény (Ingyentej Egyesület-ként 1906-tól)	Minerva páholy
1901	Munkásgyermek napközi otthona	Könyves Kálmán páholy
1902. után	Kaposvári Polgári Fiúiskola és Ipari Szakiskola	Berzsenyi páholy
1902. után	Szombathelyi ifjúsági könyvtár	Ébredés páholy
1902. után	Szombathelyi ingyentej intézmény	Ébredés páholy
1902-19	Társadalomtudományi Társaság	Nemzeti páholy
1903	Erzsébet Népakadémia	Erzsébet páholy
1903	Nyomorék gyerekek otthona, 1904-től Nyomorék Gyermekek Országos Otthona	Deák Ferenc páholy
1904	Jótekingy női foglalkoztató műhely	Comenius páholy
1906	Munkánélküli Iparossegédek Országos Segélyegyesülete / Munkánélküli Iparossegédek Egylete	Comenius páholy
1906	Országos Gyermekevédelmi Liga	Nagypáholy védnökségével
1906	Társadalomtudományok Szabad Iskolája	Galilei páholy Martinovics páholy Demokratia páholy Madách páholy
1906. után	Budapesti Főiskolai Diákotthon Egyesület	Petőfi páholy
1906	Marosvásárhelyi ingyenkenyér ingyentej intézmény	Bethlen Gábor páholy
1907. után	Nyíregyházi Leányegylet	Szabolcs páholy
1907. után	Nyíregyházi Feminista Egyesület	Szabolcs páholy
1908	Galilei Kör	Comenius páholy Martinovics? Madách?
1908	Országos Anya- és Csecsemővédelmi Egyesületnek	Madách páholy – a nagypáholy védnökségével több páholy is támogatja
1908	Országos Népfürdő Egyesület	Eötvös páholy
1909/1910?	Országos Szegényügyi Egyesület	Erzsébet páholy
1909. után	Országos Ismeretterjesztő Társulat	Kazinczy páholy
1910	Országos Pártfogó Egyesület	Demokrácia páholy

1911	Győrvárosi Diákotthon	Philantropia páholy
1911	Leányanyák Otthona	Könyves Kálmán, Demokrácia, Eötvös páholyok
1912–1919 közt	Lakásfelügyeleti Intézmény	Budapest páholy
1913. után	Alföldi Csecsemővédő Egyesület, Hódmezővásárhely	Virradat páholy
1914. után	Debreceni Bolgár Vöröskereszt	Kőrösi Csoma Sándor páholy, Debrecen
1914. után	Debreceni Hadsegélyző Hivatal	Kőrösi Csoma Sándor páholy, Debrecen
1914–1918	Debreceni Napközi Otthon	Kőrösi Csoma Sándor páholy, Debrecen

Forrás: saját szerkesztés

2. táblázat Olyan szabadkőműves páholyok által létrehozott szociális intézmények és egyesületek, melyek alapítási éve bizonytalan, vizsgálata további kutatást igényel (saját szerkesztés)

	Alkoholizmus elleni küzdelem egyletei	Deák Ferenc páholy Világosság páholy Árpád páholy Deák Ferenc páholy Ébredés páholy
	Állandó Gyermekvédő Bizottság	Comenius páholy
	Általános és Titkos Választójog Országos Szövetsége	Comenius páholy
	Ártatlanul elítéltek kárpótlása	
	Budai, II. ker. munkásgimnázium	Galilei páholy
	Budapesti Lakásfelügyeleti Intézmény	Budapest páholy
	Cipőt a szegényeknek	Humboldt páholy
	Csavargók foglalkoztatására alakult társadalmi intézet	
	Csecsemők részére tejkonyha	Könyves Kálmán
	Debreceni Siketnémákat Gyámolító Egyesület	Haladás páholy, Debrecen
	Elhagyott Gyermekek védegylete	
	Erdélyrészi Tanítók Egyesülete	Unió, Kolozsvár
	Fogarasz vármegye csecsemő gondozása	
	Főiskolai diákmenza	Könyves Kálmán
	Főiskolai Diákotthon	Petőfi páholy
	Főiskolai ifjak támogatása	Könyves Kálmán

1897?	Gyógyult Elmebetegeket Segítő Egyesület	
	Győri ingyen szén és kenyér	Philantropia páholy
	Ingyenes Népkönyvtár	Deák Ferenc páholy
	Jótekonysági egyesület, Budapest, VIII. kerület	
1872–1876	Kassai Fröbel Gyermekekért Egyesület	Haladás páholy, Kassa
	Kolozsvári Országos Gyermekvédő Liga Inas Otthona	Unió páholy
	Kolozsvári Siketnémák, Vakok Intézete	Unió páholy
	Kolozsvári Szegénysorsú Iskolás Gyermekek Segélyző Egyesülete	Unió páholy
	Lábadozók otthona	Eötvös páholy
	Lipótvárosi Jótékony Egyesület	Humboldt páholy
	Népsegítő iroda	
	Soproni népgyermekkert	Széchenyi páholy
	Soproni Népkönyvtár	Széchenyi páholy
	Szamaritánus Egylet	Könyves Kálmán páholy
	Szegedi Árpád otthon	Árpád páholy
	Szegedi hajléktalanok menhelye	Árpád páholy
	Szegedi ingyenkenyér egyesület	Árpád páholy
	Szegedi jótekonysági egyesület	Árpád páholy
	Szegedi lelencház	Árpád páholy
	Szegedi népkönyha	Árpád páholy
	Szegedi szünidei gyermektelep egyesület	Árpád páholy
	Szegedi tanonc otthon	Árpád páholy? Tisza majd Szeged páholy?
	Szegény betegeket otthonukban ápoló egyesület	Humboldt páholy
	Szegény iskolásgyermekeket felruházó egyesület	Galilei páholy
	Szegény tanulókat segélyző egylet	Reform páholy
	Szülő nők otthona, Újpest	Világosság páholy
	Tanítók Szervezete	Könyves Kálmán
	Többtermelési Liga	Régi Hívek páholy (később Neuschloss páholy)
	Tisztviselők betegsegélyző egyesülete	Hungária páholy
	Újpesti Napközi otthon	Világosság páholy
	Vakokat és Süketeket Gyámolóító Intézet	a nagypáholy védnökségével

Forrás: saját szerkesztés

A SZABADKÖMŰVES FILANTRÓPIA INTÉZMÉNYESSÉ ALAKULÁSA

Az 1723-ban kelt, James Anderson-szerkesztette, úgynevezett „Andersoni alkotmány”, amelyet minden szabadkőműves máig is elfogad, magában foglalta a testvérek iránti szolidaritás és a jótékonyosság alapelvét (Márton 1994: 34–39). A filantrópia a szabadkőművességben nem egyszeri, a rászorulóknak azonnali segélyezésére és támogatására összpontosító jótékonykodás, hanem tudatos, rendszeres, jól szervezett és megvalósított átgondolt segítséget jelent, ami a társadalmi problémák kiváltó okainak kezelésére és hosszú távú, fenntartható megoldások kialakítására is fókuszált. A magyar páholyok a társadalmi kérdéseket érintő előadásai során körbejárták az okok vagy területek azonosítását, hosszú távú támogatásokat alakítottak ki, kutatásokat és elemzéseket végeztek, célzott támogatásokat szervezeteken vagy programokon keresztül valósítottak meg, nem egyszer a városi potentátok bevonásával, a polgármesterekkel, városi hivatalokkal együttműködve.

A kiegyezést követően a Magyar Korona területén hazafias célokkal és társadalomjobbító szándékkal létrejött szabadkőműves páholyok az első világháborúig meghatározó szerepet tölthettek be a gyermekvédelem, a hajléktalanok ellátása, vagy a fogyatékkal élők önzetlen segítése területein. A szociális intézkedések mellett jelentős tevékenységet folytattak a rászorulóknak tanítása és a szabadoktatás területén, szegényiskolák, népoktatási körök, cselédképzés, ipari iskolák, nőnevelő intézetek létrehozásával és fenntartásával is. A szabadkőműves mozgalom – az utókor ellentmondásos történelmi megítélése ellenére – nem politikai célú, hanem a jótékonyt és önművelést szorgalmazó társadalmi törekvés volt. A huszadik század tízes éveire már kialakult a páholyok jótékonyági tevékenységét összefogó hatékony „eljárásrendje”. A szabadkőműves testvérek összefüggéseit (ún. „munkáikon”) előadások keretén belül bemutatták és megvitatták az adott társadalmi problémát, feltárták a helyzetet, majd adománygyűjtésbe kezdtek a tagok között, és megszervezték az intézmények, egyesületek felállítását és fenntartását. Az egyesületek létrehozásánál igyekeztek rangos védnököket felkérni a segítő munkára. A segítségnyújtás lépéseit, amit a magát filozofikus, filantropikus és progresszív intézményként definiáló Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy alakított, a korabeli forrásokon keresztül nyomon követhetjük¹¹. 1911-ben a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium megjelentette „A fiatalok támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon” című jelentését. A minisztérium ebben, a patronázs egyesületeket összefoglaló munkájában azonosította a nagypáholy jótékony tevékenységét, jelezve, hogy a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy és fennhatósága alá tartozó szervezeteinek, páholyainak célja a közérkölcsiség, művelődés és felebaráti szeretet terjesztése és a jótékonyosság gyakorlása. A je-

¹¹ A szabadkőműves szervezetek iratanyagának többsége a Magyar Nemzeti Levéltárban található. Az iratanyagot a Magyar Királyi Belügyminisztérium a szervezetek 1920. évi rendeleti úton történt feloszlata után adta át az Országos Levéltárnak. Amikor a II. világháború után a szabadkőműves páholyok újra engedélyt kaptak a működésre, az iratanyagot a visszaadták a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy képviselőinek és csak 1950. évi újbóli feloszlásuk után került vissza Országos Levéltárba. A jelenlegi iratanyag már csak töredéke az eredeti mennyiségnek, sok irat a történelem során elpusztult vagy megsemmisítették. Jelzete: HU-MNL-OL-(P 1081-1135, 2263, 2368), Megnevezés: Szabadkőműves szervezetek. Létrehozás ideje: 1825–1950. <https://www.elevertar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::3753> A szabadkőműves levéltári iratok kéziratok repertóriumát felhasználtam a tanulmány írásakor (A szabadkőműves szervezetek levéltára. Repertórium. összeállította: Pataky Lajosné, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Levéltári Leltára 39 Magyar Országos Levéltár. Budapest 1967. Kézirat.)

lentés szerint a Nagypáholy fennhatósága alatt 86 szabadkőműves társaság (páholy és kör) működött ekkor, mintegy hatezer taggal, 26 Budapesten a többi nagyobb városokban. A páholysok önállóan működtek, maguk határozták meg tevékenységüket. Ha egy településen, ahol működött páholy, úgy tapasztalták, hogy a helyi társadalomban a jótékonyaság terén bizonyos hiány volt, a vonatkozó kérdést a páholy gyűlésén megvitatták, esetenként külön bizottságot állítottak fel és döntöttek arról, hogy milyen szociális intézkedés megtételével vagy intézmény, egyesület létesítésével lehet segíteni. Az alapított intézmények létrehozását követően nem szabadkőműves szervezetként, hanem társadalmi intézménnyé, egyesületté válnak, a szabadkőművesek magánemberként egyszerű tagokként vettek részt a munkában, önkéntes munkával, adományokkal vagy tagsági díjakkal támogatva az egyesületeket. A páholysok segélyalapokat hoztak létre és adományokat (pénzt és természetbeli segélyeket) osztottak szét a rászoruló emberek közt. A páholysok az adományokhoz szükséges pénzt pénztáraikból, alapjaikból vagy a tagok közötti gyűjtésből finanszírozták (Kun 1911: 111–113). A levéltári dokumentumok alapján nyomomonkövethető egy-egy ügy kapcsán az eljárás, melynek jó példája az ingyenkenyér – ingyentej mozgalom létrejötte és fenntartása.

A SZEGÉNYEK RENDSZERES ELLÁTÁSA, INGYENKENYÉR ÉS INGYENTEJ MOZGALOM

Jótékonyasági mozgalmat indítottak több magyar városban a szabadkőművesek a rászorulóknak például a hajléktalanok ellátásával ingyenkenyér és ingyentej egyletek létrehozásával és folyamatos támogatásával.

Pesten 1870-ben jött létre a *Régi Hívek páholya*, mely, később felvette első főmestere, Neuschloss Marcell nevét. Jótékony felajánlásaival 1872-ben megalapította folyamatosan anyagiilag támogatta a Hajléktalanok Menhely Egyletét. 1900-ban létrehozta az *Ingyenkenyér Egyletet* és 1915-ben a Többtermelési Ligát (MNL P 1091, Patakyné 1967: 72–74). Ez a két fontos intézmény jelentősen támogatta a budapesti szegénységet, formálta a fővárosi szociálpolitikát.

Budapest első menhelyeit külföldi minta alapján Feszty Adolf építész páholytag kezdeményezésére a szabadkőművesek hozták létre a *Hajléktalanok Menhelye Egylet* alapításával. Egy történeti kutatás rámutatott, hogy a Régi Hívek páholy és a Hajléktalanok Menhelye Egylet tagsága az alapítók esetében 90%-ban egyezik és a későbbi évtizedekben is a tagság 70-80%-os átfedést mutatott (Bálint 2018: 119). A Régi Hívek páholy támogatásával 1879-ben alapították meg az első szállót az Alföldi utcában, majd fővárosi támogatások segítségével 1892-ben követett a Szegényház utcai, majd 1893-ban a Váci úti épület felállítása. A főváros vezetésében több szabadkőműves, esetenként polgármester is volt, így az adománygyűjtés és a rászorulóknak védelmezése könnyen fővárosi rendeletekké formálódhatott. Egy 1885-ben elfogadott szabályrendelet értelmében a főváros rendszeres anyagi támogatást szavazott meg a Hajléktalanok Menhelye Egylet számára, emellett rendkívüli támogatás lehetőségét is kilátásba helyezte (Bálint 2018). 1895-ben a Kelet szabadkőműves folyóirat is beszámol a támogatásokról „A Hajléktalanok Menedékhelye című egyesület ... örömmel jelenti, hogy a VI. kerületben alkalmas népkonyhával és melegező helyiséggel egybekötött egyesületi menedékházat adhatott át a közhasználatnak. Ez az épület négyszázkét ágygal van felszerelve, amelyekkel együtt már 110 hajléktalannak adhat éjjelenként nyugvóhelyet az egyesület.” (Kelet 1895. 1. sz. 248.,

Lombos 1987). A páholy segélyalapjából folyamatosan támogatta az egyesületet. Itt érdemes megjegyezni, hogy több páholy is támogatta a szegények lakhatását, például a *Hungária páholy* alapította meg és tartotta fenn a Budafoki Erzsébet Menházat.

A Régi Hívek Neuschloss páholy által létrehozott mások fontos szociális tevékenység a kenyérosztás volt az *Ingyenkenyér intézmény* létrehozásával. Az intézményt önálló és nagyobb szervezetté formálva egyesületté alakították, az így kialakított *Ingyenkenyér Egyesület* munkája országos mozgalommá nőtt, több páholy is felkarolta, támogatta vagy saját városi egyesület hozott létre (pl. Győrben, Szegeden, Marosvásárhelyen). Előfordult, hogy bővítették a szolgáltatásokat és levesosztó egyetleteket hoztak létre vagy elindították az ingyentej mozgalmat is. Az 1896-ban felavatott Podmaniczky utcai szabadkőműves székház földszintjén rendszeressé vált a kenyérosztás, melyet a Régi Hívek – Neuschloss páholy több malomipari beszállító támogatásával szervezett meg.

A Budapesten működő Minerva páholy 1894-ban alakult (MNL P 1111) és az ingyenkenyér mozgalom és egyesület mintájára a páholy 1901-ben megalapította a szintén népszerűvé vált Ingyen tej intézményt szegény gyermekek számára. A segítség során felforralt meleg tejet és zsemlet vagy fehér kenyeret osztottak a rászoruló gyerekeknek. A nagypáholy folyóiratának beszámolója szerint az 1901–1902 telén 63 536 liter tejet és 71430 zsemlet osztottak ki 8 évesnél fiatalabb gyermekek részére. A nyári hónapokban az egy év alatti csecsemők számára osztottak tejet, naponta 749 csecsemőt láttak így el, akik közül 554 beteg volt (Kelet 1901. 12.sz. 516, Lombos 1987). A Minerva páholy 1906-ban az intézményből létrehozta az Ingyentej egyesületet. Az Ingyentej intézmény olyan népszerű lett, mint az Ingenkenyér mozgalom és több vidéki páholy is létesített hasonló intézményt. Például Marosvásárhelyen 1905-ben létrejött Bethlen Gábor páholy (MNL P 1083) 1906. január 10-én kelt Titkári jelentésben Fekete Jakab kiemelte, hogy a tagok a városi jótékonyág kezdeményezői, dr. Bernády György főmester, Marosvásárhely tehetséges polgármestere – a pesti szabadkőműves mintára – „megvetette az alapját az ingyen tej alapnak”, melynek gyarapítására a testvérek többen adakoztak. A Bethlen Gábor páholy 1906. évi Jelentése szerint a páholy létrehozta és fenntartotta iskolás gyermekek részére az „ingyen tej” intézményt, mely során naponként 10 liter ingyen tej és 50 zsemlet osztatott ki az első évben. (HU_MNL_P1083_I_0038_LXXIX_1906, Arapovics 2022) A marosvásárhelyi páholy ezt az önzetlen segítséget a fennállása alatt folyamatosan biztosította. 1907. évi Jelentés szerint a szegény gyerekek számára „1450 l tej és 7230 db zsemle, 414 kr 10 fillér értékben adományoztak” rászorultaknak (MNL OL P 1083 38 LXXIX1907 0299). Ezen túl egyéni jótékonyági tevékenységeket folytattak a tagok városi humanitárius ügyekben.

Az ingyenkenyér és ingyentej mozgalom jelentőségére utal, hogy a szabadkőműves páholyok 1920. évi beszüntetését követően is fennmaradt a filantróp segítség. Erről számol be az egyik, az alapítás történetét nem igazán ismerő besúgóí jelentés „Az »Ingyen Kenyér Egyesület«-et a »Minerva« páholy alapította. Az »Ingyen Tej Egyesület« ugyancsak a »Minerva« páholy alapítása. [...] Az »Ingyen Kenyér Egyesület«-et jelenleg a Neuschloss páholy tagjai tartják fenn, összjöveleteiket Kovács Róbert sírkőgyáros Újpesti rakpart 12. szám alatti lakásán tartják. Igen aktív tagok itt Gábor Ignác fiúintézeti tulajdonos, Gárdonyi, stb. Idetartozott Madzsar József is. Az »Ingyen Tej Egyesület« vezetője Deutsch Ernő orvos, Tisza István út 12 szám alatti lakos” (Szabadkőműves dosszié 2019: 37–38).

Hogy a páholyok által létrehozott egyesületek a betiltást követően is fennmaradtak és a tagság továbbra is támogatta a rászorulókat, arra egy másik, 1938-ban megjelent, a Magyar

Királyi Belügyminisztérium szabadkőművesek megfigyeléséről szóló jelentése is utal. A besúgó-i jelentés beszámol Balassa József nagymester 1934. évi programbeszédéről, melyben a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy munkaprogramjának pontjait foglalta össze és a célok között első pontban ez állt. „a./ A Szimbolikus Nagypáholy védnöksége alatt álló emberbaráti intézmények fenntartása.” (HU-MNL-OL-K 149-1938-7-12805).

Balassa József 1947-ben megjelent visszatekintésében kiemeli egy-egy nagyobb páholy tartósan fennálló jótékony tevékenységét. „Sokat foglalkozott mindjárt megalakulása után a Corvin Mátyás páholy a népneveléssel, 1870-ben megalapította a *Népoktatási Kört*, majd 1875-ben a *Háziipari Egyletet*, s 1870-ben ugyanaz a páholy alapította a *Szeretet, hűlyéket gondozó intézetet*. Több páholy foglalkozott az elhagyott gyermekek sorsával, s megalapították a *Gyermekebarát Egyesületet* (Humboldt páholy), az *Országos Gyermekevédő Egyesületet* (Könyves Kálmán és Demokrácia páholy), a *Szünidei Gyermekelepet* (Haladás páholy), a *Nyomorék Gyermekek Otthonát* (Deák Ferenc páholy) s az *Ingyentej Egyesületet* (Minerva páholy). Az elhagyottak és a társadalom támogatására szorulóknak érdekében alapították meg mindjárt kezdetben a *Budapesti Rabsegélyező Egyesületet*, később a *Hajléktalanok menhelyét* és az *Ingyenkenyér Egyesületet* (Régi hívek páholya). A páholyok munkájából indul ki az *Önkéntes Mentő Egyesület* gondolata, a *Teleia Egyesület*, az *Országos Anya- és Csecsemővédő Egyesület* és még sok más jótékony intézmény eszméje. Az általános műveltség emelése és a tudás terjesztése érdekében alapította meg a Könyves Kálmán páholy a *Szabad Lyceum*-ot, az Erzsébet páholy az Erzsébet Népakadémiát s a Kazinczy páholy az *Ismeretterjesztő Társaság*-ot.” (Balassa é.n., 1990: 77–78).

ÖSSZEGZÉS

A jótékonyság másokon segítséget, önzetlen szeretetet jelent. A pénz és időadomány, a másokért cselekvés a szabadkőműves szervezetek működésének alapelve. A szabadkőműves páholyoknak megkerülhetetlen társadalmi, szociálpolitikai szerepe volt a századfordulón. A szabadkőműves közösség tagjai önmaguk tökéletesedése, belső templomuk építése mellett a társadalom láthatatlan templomát is építették intézményalapító jótékony adományozásuk során, a másokon segítséget alapelvét beépítették szertartásaikba és szabályzataikba. A fénykeresők olyan hazafiak voltak, akik a „világosságot” a megismerésen keresztül, a közművelődési tevékenységekkel, könyvtárak és múzeumok nyitásával, ingyenes népoktató körök és szabadegyetemek létesítésével mindenki számára hozzáférhetővé kívánták tenni. A páholyok összefüggéseit feltárták, megvitatták az adott társadalmi problémát, majd adománygyűjtésbe kezdtek a tagok között és megszervezték az intézmények, egyesületek felállítását. Ezeket az egyesületeket létrehozták, folyamatosan fenntartották támogatásukkal, de az egyesületek önállóan működtek. A szociális tevékenységük a hajléktalanok ellátásában, a szegény sorú gyermekek gondozásában, a fogyatékkal élők jótékony segítségével, a városi mentőszolgálat kialakításában és más megoldatlan szociális és egészségügyi (állami) feladatokban keresett megoldást a városokban. Ezeken a területeken együttműködtek a városi és állami intézményekkel is. A királyi művészetet gyakorló Kosztolányi Dezső *Láncvers* sorai is ezt idézik: a szabadkőműves testvérek láncának „minden egyes szeme lélek és minden kapcsa szív”, mely lánc a „hatalmas szeretetnek”.

IRODALOM

- Abafi L. (1900, 1993): A szabadkőművesség története Magyarországon. Az Akadémia Kiadó Reprint Sorozata. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Arapovics M. (2021): Szabadkőművesség Erdélyben. A szabadkőműves templom berendezése. Ház és Ember, 33: 5–22.
- Arapovics M. (2022): A marosvásárhelyi Bethlen Gábor szabadkőműves páholy alapítása és működése 1904–1916 közötti forrásmunkák alapján. In: Ház és Ember. 34: 155–188.
- Bálint A. (2018): Hajléktalanok menhelyei Hatósági és egyesületi szerepök a 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben, Korall Társadalomtörténeti Folyóirat. 74: 114–135.
- Benedek Sz. (2010): A magyarországi szabadkőművesség. Rubicon, 2: 12–23.
- Benedek Sz. (2020): A magyar szabadkőművesség. Rubicon, 10: 19.
- Berényi Zs. (2003): Adatok a magyarországi szabadkőművesség történetéhez. Múltunk Folyóirat, 3.
- Berényi Zs. (2005): Budapest és a szabadkőművesség. Budapest: Argumentum.
- Berényi Zs. (szerk.) (2001): Iratok a magyarországi szabadkőművesség történetéhez 1918–1950. Budapest: Magyar Országos Levéltár.
- Bódy Zs. (2004): A „társadalom kora” Munkásbiztosítás és munkaügy Magyarországon a 19. és a 20. század fordulóján. Aetas. XIX. év. 2004/1. 25–29. http://real-j.mtak.hu/15951/1/aetas_2004_001.pdf
- Csáky T. (1870): A páholy könyve. Reprint (é.n.) Budapest: Fraternitas Mercuri Hermetis Kiadó.
- Duchane, S. (2007): Szabadkőművesség. Budapest: Vince.
- Gyáni G. (1994): A szociálpolitika múltja Magyarországon. Budapest: MTA Történettudományi Intézet.
- Habermas, J. (1999): A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Budapest.
- Harwood, J. (2010): A szabadkőművesség, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Jancsó E. (1937): Az Unió szabadkőműves páholy ötven éve 1886–1936. Kolozsvár.
- Kresz G. (1894): A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1887–1893. Budapest.
- L. Nagy Zs. (1977): Szabadkőművesség a XX. században. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Lendvai L. F. – Nyíri J. K. (1974): A filozófia rövid története (A Védáktól Wittgensteinig). Budapest: Kossuth Kiadó.
- Lenkei H. (1932): A „Könyves Kálmán az előítéletek legyőzéséhez” címzett szabadkőműves páholy története 1872–1932, Budapest: Hungária Nyomda R. T.
- Lombos A. (1987): A szabadkőművesség szociális tevékenysége (1890–1910). Eötvös Loránd Tudományegyetem. Kézirat.
- MacNulty, W. K. (2006): A szabadkőművesség, Budapest: Kossuth Kiadó.
- Magyar Katolikus Lexikon, ispotályos és szabadkőművesség szócikkek.
<http://lexikon.katolikus.hu/I/ispot%C3%A1lyos.html>,
<http://lexikon.katolikus.hu/S/szabadk%C5%91m%C5%B1vess%C3%A9g.html>
 (Letöltés ideje: 2025. 09. 20.)

- Márton L. (szerk.) (1994): Szabadkőműves gondolatok. Budapest.
- Podmaniczky F. – Neuschlosz Ö. (1888): Emlékirat a Hajléktalanok Menhelye Jótékony egyesület Alföld-utczai menházának megnyitása alkalmából. Budapest.
- Pók A. (2005): Bűnbakkeresés a huszadik századi Magyarországon. Történelmi Szemle, 49–69.
- Strihó Gy. (1897): A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület története 1887–1897. Budapest.
- Tomka B. (2003): Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában. Budapest.
- Vári L. (2021): Women freemasons in Hungary since he beginnings. *REHMLAC+*, XIII. évf. 1. sz. 22–45. <https://doi.org/10.15517/rehmlac.v13i1.43629>
- W. L. W. (1927): The Meaning of Masonry. London: Rider Publishing.

Egyéb források

- A Kelet című folyóirat 1890–1910 közötti lapszámai
- A marosvásárhelyi Bethlen Gábor szabadkőműves páholy Anyakönyve. Teleki–Bolyai Könyvtár (Biblioteca Teleki-Bolyai), B-q 1703. (a továbbiakban Bethlen páholy Anyakönyve) 1.
- Bethlen Gábor szabadkőműves páholy iratai Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár P1083-I.-38.
- Bethlen Gábor szabadkőműves páholy iratai, Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Levéltára, RNL ML nr. doc. 2356.
- Magyarország Symbolikus Nagypáholy iratai Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár P 1083.
- Demokrácia páholy iratai, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár P 1106.
- Magyarország Symbolikus Nagypáholyának Alkotmánya 1890. Nyomtatott Neumayer Ede Testvérenél. Ó utca 2.sz. MNL P 1083 1/a Nr1.
- A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1886-1920 közötti dokumentumai, Magyar Nemzeti Levéltár, P 1083 (MNL P-1083).
- A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Alkotmánya, 1890, MNL P-1083-1/a No1.
- A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Alkotmánya, 1911. Márkus Samu tv.: Könyvnyomdája, Budapest (röv.: Alkotmány, 1911).
- A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Főhatósága alatt dolgozó szabadkőműves páholyság tagjainak névsora. Hivatalos kiadás (1920): Kiadja a Magyar Királyi Belügyminiszter, Budapest: Magyar Királyi Állami Nyomda.
- A szabadkőműves dosszié (2019): A Magyar Királyi Belügyminisztérium szabadkőművesek megfigyeléséről szóló jelentése, 1938. Nagy Lajos Kiadó, Budapest.
- Pataky Lajosné (szerk.) (1967): A szabadkőműves szervezetek levéltára. Repertórium. Művelődésiügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Levéltári Leltára. Budapest: Magyar Országos Levéltár. Kézirat.